

YEREL KALKINMA BAĞLAMINDA KOOPERATİFLER VE BELEDİYE ETKİLEŞİMİ

Cooperatives and Municipalities in the Context of Local Development Interactions

Atıf / Citation

Yalçın, A. Z. (2022). "Yerel Kalkınma Bağlamında Kooperatifler ve Belediye Etkileşimi". *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 1-20.

Arman Zafer YALÇIN

Doç. Dr.
Balıkesir Üniversitesi,
İİBF,
Maliye Bölümü,
Balıkesir/Türkiye
armanzafer2525@gmail.com
Orcid ID:0000-0002- 2246- 2527

Araştırma & Yayın Etiği

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş, iThenticate yazılımı ile taranmış, araştırma yayın ve etiğine aykırılık edilmemiştir.

Research & Publication Ethics

This article was reviewed by at least two referees, a similarity report was obtained using iThenticate, and compliance with research/publication ethics was confirmed.

Copyright ©

Politik Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar
Merkezi, Sakarya/TÜRKİYE

Center for Political, Economic and Social
Research, Sakarya/TURKEY

Makale Bilgisi

Makale Türü: Araştırma Makalesi
Article Type: Research Article

CC BY-NC 4.0

Bu makale Creative Commons Attribution-NonCommercial License altında lisanslanmıştır.

This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial License

Yerel Kalkınma Bağlamında Kooperatifler ve Belediye Etkileşimi

Özet

Kooperatifler, günümüzde küreselleşme ve buna bağlı olarak meydana gelen eşitsizliklere ve ekonomik krizlere karşı yoksul ve korunmasız çoğunluğun ayakta kalabilmesi için en ciddi alternatif olarak karşımıza çıkmaktadır. Kooperatifler, yalnızca günümüze özgü örgütsel yapılar değildir. Aynı zamanda eskilerden beri kapitalist sistem içinde dayanışmanın en iyi örnekleri olmuşlardır. Günümüzde alternatif bir ekonomik örgütlenme olarak kooperatiflerin önemi giderek artmaktadır. Yerel kalkınmanın sadece hedef bölgedeki kamu otoritelerinin tek taraflı çabalarıyla başarıya ulaşması mümkün değildir. Yerel kalkınma, aynı zamanda aktörler arasında karşılıklı etkileşim ve dayanışmayı gerektirmektedir. Kooperatifler, yapısı gereği, dayanışmacı ve katılımcıdır. Dolayısıyla, yerel bir kamu otoritesi olan belediyelerin, kalkınma sürecinde yereldeki kooperatiflerle iş birliği yapması kaçınılmaz bir gerekliliktir. Kooperatiflerden beklenen yerel ve bölgesel kalkınma etkisinin ortaya çıkabilmesi, kuruldukları yerlerdeki sivil toplum ve yerel yönetimlerden alacakları desteklere bağlıdır. Bu bağlamda, Türkiye'de İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin geliştirdiği belediye- kooperatif ilişkileri, Türkiye'nin geri kalanı için örnek bir model niteliğini taşımaktadır. Bu çalışmada, yerel ve bölgesel kalkınmanın sağlanmasında belediyeler ile kooperatifler arasındaki karşılıklı sinerji yaratabilecek bir etkileşim modelinin nasıl kurgulanması gerektiğine yönelik kapsamlı bir değerlendirme yapılmakta ve Türkiye'de yerel kalkınma açısından başarılı olan belediye- kooperatif ilişkileri ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yerel Kalkınma, Kooperatifler, Belediye

JEL Kodları: H75, P13.

Abstract

Today, cooperatives emerge as the most serious alternative for the poor and vulnerable majority to survive against globalization and the resulting inequalities and economic crises. Cooperatives are not only contemporary organizational structures. It has also been the best example of solidarity within the capitalist system from time immemorial. Today, the importance of cooperatives as an alternative economic organization is increasing. It is not possible for local development to be successful only with the unilateral efforts of the public authorities in the target region. Local development also requires mutual interaction and solidarity among actors. Cooperatives, by their nature, are cooperative and participatory. Therefore, it is an inevitable necessity for municipalities, which are local public authorities, to cooperate with local cooperatives in the development process. The emergence of the local and regional development impact expected from cooperatives depends on the support they will receive from the civil society and local governments in the places where they are established. In this context, the municipality-cooperative relations developed by the Izmir Metropolitan Municipality in Turkey are an exemplary model for the rest of Turkey. In this study, a comprehensive assessment is made on how an interaction model that can create mutual synergy between municipalities and cooperatives should be constructed in order to ensure local and regional development, and the municipality-cooperative relations that are successful in terms of local development in Turkey are discussed.

Keywords: Local Development, Cooperatives, Municipality,

JEL Codes: H75, P13.

Giriş

Yerel kalkınma için kooperatifler ile belediyelerin iş birliği son derece önemlidir. Artan küresel eşişsizlikler ve gelir dağılımı adaletsizliği, işsizlik artışı ve çevresel sorunlar karşısında birçok gelişmekte olan ülke ve hatta birçok gelişmiş ülke yönetimi çaresiz kalmaktadır. Bu aresizlik karşısında birçok ülkede ortaya çıkan toplumsal huzursuzluklar, toplumsal başkaldırıya ve sokak hareketlerine dönüşmektedir. İçin özü, 1980'lerden itibaren iktisadi ve sosyal politikalara yön veren neoliberal paradigma, gelir eşişsizliğine ve çevre sorunlarına çözüm üretmemektedir. Bu çözümsüzlük, çarelerin tükendiği anlamına gelmemektedir. Tarihin her döneminde ekonomik ve sosyal sorunlar karşısında insanlık çözüm üretmeyi başarmıştır. İnsanlığın büyük sorunlar karşısında çözüm üretebilmesinin en önemli sebebi, insanoğlunun iş birliği yapabilme becerisidir. İnsanların kendi aralarında iş birliği yapabilmesi, insanı diğer canlılardan üstün kılan özelliğidir. İnsanoğlunun iş birliği yapabilme yeteneği sayesinde bugünkü uygarlık düzeyine erişilmiştir.

Kooperatifler, insanların kendi aralarında iş birliği yapabilmelerinin en somut halidir. İnsanlık tarihi incelendiğinde, büyük sermaye sahipleri karşısında güçsüz durumdaki insanlar kooperatifler kurarak bir araya geldiklerinde bir güç oluşturmuşlar ve ayakta kalmayı başarmışlardır. Ekonomide kooperatif tipi örgütlenme, "birlikten kuvvet doğar" veya " bir elin nesi var, iki elin sesi var" gibi günlük hayatta sıkça kullandığımız deyimlerin yaşamda somutlaşmış halidir.

Kooperatifler, aynı zamanda, toplumsal gelişme, bireyler arası güven inşası ve yerel kalkınma için son derece elverişli kurumlardır. Kooperatifler, yerel kalkınmanın sağlanması temel unsurlar olarak sayılan istihdam olanakları yaratmak, sermayeyi tabana yaymak ve ekonomik krizlere direnmek gibi olumlu özelliklere sahiptir. Bu anlamda yerel kalkınmanın en önemli aktörleri arasında sayılan belediyelerin kurulu oldukları beldelerdeki kooperatiflerin kurulması, işletilmesi ve başarılı olması için çaba göstermesi gerekmektedir.

Bu çalışmada kooperatifler ve belediye ilişkileri bağlamında iki önemli sorunun cevaplanmasına çalışılmaktadır. Birinci soru, yerel kalkınma için kooperatifler neden önemlidir? İkinci soru, belediyeler yerel kalkınma için neden kooperatifleri desteklemelidir? Bu soruların geniş kapsamlı bir şekilde cevaplanması halinde Türkiye'de çok yeni olan ve fakat hızla gelişme potansiyeli olan kooperatif- belediye ilişkilerinin doğru bir zemine oturtulması mümkün olabilecektir. Bu amaçla çalışmada, öncelikle kooperatiflerin yerel kalkınmada nasıl bir rol üstlenebileceği ele alınacaktır. Daha sonra, kooperatiflerin yerel kalkınma işlevine bağlı olarak Türkiye'de belediyelerin kooperatiflerle nasıl bir ilişki modeli kurması gerektiği olumlu örneklerle desteklenerek ortaya konulacaktır.

1. Yerel Kalkınma İçin Kooperatifler Neden Önemlidir?

Herhangi bir faaliyetin yerel kalkınma olarak değerlendirilebilmesi için bu faaliyetin belirli özelliklere sahip olması gerekmektedir. Bu özellikleri aşağıdaki gibi sıralanabilir (Gibson, 2005: 6; akt. Çetin,2009:39);

- Girişimin tabandan gelmesi
- Gönüllülüğe dayalı olması
- Demokratik yönetim ilkelerine dayalı olması
- Sosyal sermayeyi güçlendirmesi
- Yeni istihdam alanı yaratması
- Yerelde kapasiteyi arttırması
- İyi bir finansal yönetim planına sahip olması
- Hem eğitsel hem de örgütsel bir girişim olması
- Faaliyetin stratejik bir plan ve analiz dahilinde gelişmesi.

Yukarıdaki özellikler, yerel kalkınmanın hangi araçlarla veya politikalarla geliştirilmesi gerektiği yönünde bize oldukça iyi bir yön göstericidir. Yerel kalkınma, yerel düzeyde ekonomik faaliyetlerin, kalkınmanın tüm unsurlarını (ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal alanda) kapsayacak şekilde geliştirilmesi ve güçlendirilmesidir. Dünya Bankası'na göre yerel kalkınma; yerelde ekonomiyi geliştirmek için yerel kamu otoritelerinin ve diğer yerel aktörlerin iş birliği içinde çalışabilmesine olanak sağlayan, tanımlı bölgenin rekabet gücünü arttıran, söz konusu bölgede kapsayıcı ve sürdürülebilir büyümeyi teşvik eden bir süreç olarak tanımlanmaktadır (Worldbank and Bertelsmann Stiftung, 2004: 1).

Yerel kalkınmanın amaçlarını aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Sakınç, 2013:26):

- Kent veya bölge düzeyinde ekonominin güçlendirilmesi
- Yerel düzeyde yeni istihdam olanaklarının yaratılması
- Yerel düzeyde yoksulluk ve işsizliğin hafifletilmesi
- Kalkınma sürecinde yerel kamu otoriteleri dışındaki diğer aktörlerin yerel demokrasiyi de geliştirecek şekilde kapasitelerinin arttırılması.

Bu anlamda yerel kalkınma süreci, yerelde toplumun yaşam kalitesinin arttırılması için kalkınmaya etki eden tüm aktörlerin ortak bir amaç doğrultusunda iş birliği içinde hareket etmeleridir.

Uluslararası Kooperatifler Birliğine (ICA) göre kooperatif; demokratik ve ortak girişimlerle ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını ve isteklerini karşılamak amacıyla kişilerin birleşmesinden oluşan özerk bir girişim türüdür (ICA, 2011). ICA'nın 1995 yılında Manchester'deki genel kurulunda kooperatifin günümüz modern şartlarındaki güncel tanımı şu şekildedir (Mülayim, 2006:17); "bireylerin ortak ekonomik, sosyal,

kültürel nitelikteki ihtiyaç ve arzularını müşterek sahip olunan ve demokratik kurallar ile yönetilen bir işletme vasıtasıyla karşılamak için gönüllü olarak oluşturdukları bağımsız bir organizasyondur".

Kooperatifçilik, temelinde ortaklarının ihtiyaçlarını birlikte ve dayanışma içinde karşılamayı amaç edinen bir ticari girişimcilik türü olsa da ticari girişimden çok daha fazla toplumsal ve sosyal fayda sağlayan özelliklere sahiptir. Kooperatifler, sermayenin tekelleşmesini önleyen, yerel düzeyde istihdam yaratan, paranın dolaşımını yerelleştiren, toplumsal ilişkiler ağından dışlanmış dezavantajlı kesimleri yeniden entegre eden bir etkiye sahiptir. Tüm bu özellikleri sayesinde kooperatifler, ekonomide sosyal sermayenin gelişimi için en uygun ekonomik araçlardan biridir.

Yerel kalkınma için sosyal sermaye oluşumu kritik bir öneme sahiptir ve kooperatifler yapıları gereği sosyal sermayeyi geliştiren bir özelliğe sahiptirler. Kooperatiflerin yerel kalkınma için neden önemli olduğunu daha açık bir şekilde ifade edebilmek için kooperatiflerin temel ilkelerini sıralama gerekmektedir. Kooperatiflerin temel ilkeleri aşağıdaki gibi (Mülayim, 2006: 85);

- Gönüllü ve Açık Ortaklık
- Her Ortağın Kooperatifi Demokratik Bir şekilde Kontrolü
- Ortağın Ekonomik Katılımı
- Özerklik ve Bağımsızlık
- Eğitim, Öğretim ve Bilgilendirme
- Kooperatifler Arası İş birliği
- Toplumsal Sorumluluk İlkesi

Kooperatiflerin yukarıda sayılan ilkelerinden birçoğu yerel kalkınma için son derece önem arz etmektedir. Özellikle toplumsal sorumluluk ilkesi, doğrudan yerel kalkınmayı ilgilendirmektedir. Kooperatiflerin sahip oldukları toplumsal sorumlulukları gereği, içinde yaşadıkları yerel alandan başlayarak ulusal ve küresel ölçekte sürdürülebilir kalkınmaya katkı vermeleri gerekmektedir.

Kooperatif ilkelerinden bir diğeri de eğitim, öğretim ve bilgilendirmedir. Bu ilke, kooperatif ortaklarına yönelik olarak gözükse de aslında kooperatif ortaklarının düşük gelirli ve düşük eğitim düzeyine sahip insanlar arasında daha fazla yaygınlık gösterdiği dikkate alındığında, kooperatiflerin bulunduğu yörelerde eğitim düzeyinin yükselmesine katkı sağladığı açıkça anlaşılmaktadır.

Kooperatif ilkelerinden bir diğeri de ortağın ekonomik katılımıdır. Bu ilke, sınırlı sermayeye sahip insanların birleşerek daha büyük bir sermaye teşkil edilmesini sağlamaktadır. Daha büyük bir sermaye teşkili ise, daha büyük ölçekli yatırım yapılabilmesini veya işletme açılabilmesini sağlayacaktır. Bu durum, sermayenin tekelleşmesini önleyerek, sermayenin tabana yayılmasını sağlayıcı bir işlev görmektedir.

Küçük sermaye veya tasarruf sahiplerinin kendi inisiyatifleri ile oluşturdukları kooperatifler, büyük işletmeler karşısında rekabet gücü elde etmektedirler.

Kooperatiflerin yerel kalkınmaya bir başka etkisi ise, birinci ilkesi kapsamında gönüllü ve açık katılım sayesinde özellikle toplumun dezavantajlı kesimlerinin ekonomik faaliyetlere katılımının önünü açmasıdır. Gönüllü ve açık katılım sayesinde dışlanmış grupların üretime katılabilmeleri, piyasalara erişebilmeleri mümkün olabilmektedir. Bu ise, dezavantajlı ve dışlanmış grupların hem gelir elde etmelerine, hem de özgüvenlerinin artmasına yol açmaktadır.

Kooperatiflerin yerel kalkınmaya olan olumlu etkisini bütünsel açıdan değerlendirmek gerekmektedir. Kooperatiflerin buldukları bölgelerdeki faaliyetleri sonucu, o kentin veya bölgenin sosyal sermaye düzeyini arttırıcı etkide bulunması muhakkaktır. Küçük üreticilerin ve korunmasız tüketicilerin piyasadaki tekeller karşısında zarar görmemeleri için örgütlenmeleri en iyi çözümdür. Kooperatifleşme ise örgütlenerek tekellere karşı çıkmanın en iyi alternatiflerinden biridir.

Ancak kooperatiflerin yerel kalkınma için sayılan olumlu etkileri kendiliğinden ortaya çıkamaz. Kooperatiflerin yerel kalkınma için beklenen olumlu etkilerini ortaya koyabilmesi için desteğe ihtiyacı vardır. Bu desteğin en önemli adreslerinden biri de kurulu oldukları kentlerdeki belediyelerdir.

2. Belediyeler Yerel Kalkınma İçin Kooperatifleri Neden Desteklemelidir?

Belediye, “belde sakinlerinin mahallî müşterek nitelikteki ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulan ve karar organı seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan, idarî ve malî özerkliğe sahip kamu tüzel kişisini” ifade eder (5393 sayılı Belediyeler Kanunu Md. 3). Kooperatifler ise “ortaklarının belirli ekonomik menfaatlerini ve özellikle meslek veya geçimlerine ait ihtiyaçlarını işgücü ve parasal katkılarıyla karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle sağlayıp korumak amacıyla gerçek ve tüzel kişiler tarafından kurulan” işletmelerdir (1163 sayılı Kooperatifler Kanunu Md. 1). İki kavramın kanuni tanımları birlikte ele alındığında, her ikisinin de varlık nedeninin ortak toplumsal fayda üretmek olduğu görülmektedir.

Hem hukuki bakımdan, hem de demokratik sorumluluk açısından belediyeler, yerelde halkın faydası için çalışmak zorundadırlar. Belediyelerin demokratik halk vekaletinden ve hukuktan aldığı bu yetki yine belediye kanuna göre sadece kendileri tarafından kullanılmasını gerektirmez. Bilakis, belediyelerin yurttaş örgütlenmelerini politika yapımına ve yerel faaliyetlere katması salık verilmiştir (5393 sayılı Kanun Md. 24, 41, 76). Anayasamızın 171. maddesinde “devlet, milli ekonominin yararlarını dikkate alarak, öncelikle üretimin artırılmasını ve tüketicinin korunmasını amaçlayan kooperatifçiliğin gelişmesini sağlayacak tedbirleri” alacağını taahhüt etmektedir. Yapılan hukuki açıklamalar, Türkiye’de belediyeler ile kooperatifler arasında yerel kalkınmanın sağlanması için son derece uygun bir zemin olduğunu göstermektedir.

Ekonomik krizlerin, darboğazların veya durgunluğun genellikle ilk etkilediği kesimler, dar gelirli kentli kesimler ve kırsalda toprağa bağımlı olarak yaşayan çiftçilerdir. Ekonomik kriz vb. durumlarda insanlar kendilerine en yakın olarak gördükleri kamu kurumları olarak belediyelere başvurmakta, iş veya gıda temini gibi isteklerde bulunmaktadır. Belediyelerin yetersiz gelirleri nedeniyle kendilerine başvuran tüm ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarını karşılamaları mümkün değildir. Bu durumda belediyelerin, ekonomik olarak zor durumda olan, iş arayan veya yetersiz sermayeleri olduğu için iş kuramayan insanların kooperatifleşme yoluyla kendi işlerini kurma ve ihtiyaçlarını karşılamalarını sağlaması en adil ve uygun seçenek olarak durmaktadır. Belediyelerin hemşehrilerine kooperatifleşme konusunda yapacağı bir takım nakdi ve aynı destekler, hemşehrilerin daha az kamu kaynağı kullanarak daha fazla üretim yapmalarına yol açabilir. Günümüzde "dayanışma ekonomileri" olarak adlandırılan farklı bir ekonomik örgütlenme anlayışı, en iyi şekilde kooperatifler yoluyla uygulamaya geçirilebilmektedir.

2.1. Kooperatifler ile Belediyeler Nasıl İşbirliği Yapabilir?

İtalya'nın Bologna kentinde kurulu bulunan Piazza Grande Sosyal Kooperatifi Ortağı Carlos Francesco Salmasso, kooperatiflerin belediyeler ile 3 farklı şekilde iş birliği yapabileceğini belirtmektedir (şener, 2019);

- **Hizmet Sağlayıcı Olarak:** Bu iş birliği biçiminde belediyeler, ihtiyaç duyduğu bir takım mal ve hizmetleri doğrudan alım yöntemiyle kooperatiflerden temin edebilir. Belediye, kooperatifin ürettiği mal veya hizmetlerin tek alıcısı olduğu bir durumda fiili olarak belediye ile kooperatif arasında dikey bir ilişki ortaya çıkmaktadır.
- **Ortak Olarak:** Bu iş birliği biçiminde belediyeler, sahip olduğu kaynakları kooperatiflerle ortaklık kurarak iş birliği yapabilirler. Belediyeler, sahip olduğu kaynaklarının bir kısmını kooperatiflerle ortaklık şeklinde paylaşarak yerel ihtiyaçlara yenilikçi çözümler üretilirler. Bu durumda, her ne kadar belediyeler kooperatiflere eşit paylı ortak olsalar ve hiyerarşik olarak yatay bir konumda olsalar da belediyeler ortaklık içinde daha fazla söz sahibi olmaktadır. Bu durumda, kooperatiflerin özerk yapısını zedelemektedir.
- **Belediyelerin Kooperatiflere Lojistik Destek Sağlaması:** Bu iş birliği biçiminde belediyeler, kooperatiflerin hedeflerine ulaşmasını sağlamak için gerekli yasal düzenlemeleri yapar ve muhtemel engellerin ortadan kaldırılmasında kooperatiflere yardımcı olur, destek verir. Bu durumda iş birliğinin tarafları yatay ilişki içine girer.

Yukarıda sayılan üç alternatif arasında kooperatiflerin özerk yapısını zedelemeyen ve yatay ilişki kuran ikinci ve üçüncü alternatifler, daha uygun seçenekler olarak gözükmemektedir. Zira, hizmet sağlayıcı olarak belediyelerin kooperatiflere destek olması, kooperatiflerin ürettiği mal ve hizmetleri satın alıcı durumunda olması, belediyelerin kooperatifler üzerinde bir süre sonra siyasi baskı kurmasına yol açabilmekte ve kooperatiflerin özerk yapısının ortadan kalkmasına yol açmaktadır. Belediyelerin kooperatiflerin ürettiği mal ve hizmetlerin tek tedarikçisi olması, aynı zamanda

kooperatiflerin zamanla belediyelere bağımlılık düzeyinin artmasına yol açması da bu seçeneğin ayrı sorununu oluşturmaktadır.

Genç İşi Kooperatif'in ABD şehirlerinde kooperatif- belediye iş birliğine yönelik yaptığı çalışmada ABD'de belediyelerin kooperatiflerle kurduğu üç farklı iş birliği biçimi olduğu vurgulanmaktadır. Bunlardan birincisi, belediyelerin kooperatiflere hiç destek vermediği ya da mümkün olan en az desteği sağladığı asgari düzeyde bir ilişkidir. İkinci tür iş birliği biçiminde belediyeler, kooperatiflere faaliyetlerine başlamak veya devam etmeleri için operasyonel destekler vermesidir. Üçüncüsü ise, belediyelerin kooperatiflerin kurulmasından varlıklarını sürdürmelerine kadar geniş bir desteği içeren doğrudan destekleme biçimidir (Genç İşi Kooperatif, 2022: 7). ABD'deki belediye- kooperatif iş birliği biçimleri ile Salmasso'nun ileri sürdüğü iş birliği biçimlerinin birbirine son derece benzeştiği görülmektedir.

Belediyeler ile Kooperatifler arasında saydığımız iş birliği modellerinin hayata geçirilebilmesi için en önemli faktör, toplumsal taleptir. Şayet toplumda müşterek bir ihtiyacın farkındalığı ve bu ihtiyaca yönelik dayanışmacı bir çözüm üretilmesi için bir toplumsal talep yoksa, yerel yönetimin ön ayak olacağı kooperatifleşme hamleleri sonuçsuz kalabilir. Aydın Valisi Kâmil Paşa 1900 yılında vilayete bağlı sancaklarda tüccarların spekülatif fiyatlarla işlettiği bakkallara karşı "köy bakkalları" kurulması için Ahenk Gazetesi aracılığıyla bir anket başlatması ve halktan gelen geri bildirimlere göre tüketim kooperatifleri kurarak, savaş nedeniyle piyasalarda oluşan karaborsacılığın önüne geçilmesi girişimi, toplumsal talebin hayata geçirilmesi konusunda ülkemizden son derece ilginç bir örnektir (Çetin, 2009: 42).

Belediyeleri ile kooperatifler arasındaki iş birliğinde göz önünde bulundurulması gereken temel faktörler şunlardır (Şener, 2019);

- **Toplumsal Talep:** Belediyelerin, kooperatiflerin kuruluşu veya desteklenmesi için göz önünde bulundurması gereken önemli faktörlerden biridir. Hem belediyeler, hem de kooperatifler toplumsal fayda üretirler. Toplumsal faydanın üretimi için toplumsal talebin varlığı gerekir. Toplumsal talebin varlığı, ihtiyaç duyulan toplumsal mal veya hizmetin üretimi ve sunumunda etkinliği arttıracaktır.
- **Belediyeleri ile Kooperatiflerin İş birliği Düzeyi ve Şekli:** Türkiye'de hem belediye mevzuatı, hem de kooperatifçilik mevzuatı, belediyelerin kooperatiflere ortak olmasına cevaz vermektedir. Ancak, belediye ile kooperatif arasındaki güç dengesi, bir kamu otoritesi olan belediye lehine aşırı dengesiz olduğunda kooperatif ile belediye arasındaki ilişki dikey bir ilişkiye dönüşmektedir. Bu durum, kooperatiflerin özerkliğine ve bağımsızlığına zarar vermektedir. Bu nedenle, belediyelerin kooperatiflerle kurdukları ilişkilerde kooperatiflerin özerkliğine ve bağımsızlığına zarar vermeyecek bir ilişki ve iş birliği yöntemini benimsemesi gerekir.
- **Siyasi Patronaj:** Kooperatiflerin temel ilkelerinden ilki, herkese açık olmasıdır. Kooperatiflere ihtiyaç duyan herkes ortaklık şartını yerine getirmek kaydıyla ortak olabilir. Bu anlamda kooperatifler yaptıkları faaliyetlerden dolayı sadece ortaklarına karşı

sorumludurlar ve kooperatiflerin denetimi ortakları tarafından yerine getirilir. Oysa belediyeler, yönetim organları halk tarafından demokratik olarak seçilen ve doğrudan halka karşı sorumlu olan kamu tüzel kişileridir. Bu yönüyle belediyeler ve kooperatifler denetim bakımından farklı yapılara sahiptir. Belediyelerin faaliyetleri dolayısıyla halka karşı sorumlu olması, kooperatiflerin de belediyeler tarafından denetlenebileceği yargısına yol açabilir. Bu durum, belediyelerin kooperatifler üzerinde siyasi patronaj ilişkisi kurmasıyla sonuçlanabilir. Belediyelerin kooperatifler üzerindeki siyasi patronajı, kooperatiflerin özerk ve bağımsız yapısını ortadan kaldıracak ve işlevsiz hale getirecektir.

- **Toplumsal Görev ve Sorumlulukların Devri:** Belediye- kooperatif ilişkilerinde dikkat edilmesi gereken bir başka nokta, belediyelerin toplumsal mal ve hizmet üretme sorumluluklarını tamamıyla kooperatiflere devretmemesidir. Yasayla belediyelere verilen hizmet sorumluluğu, kooperatiflere devredilemez. Bu meyanda belediyelerin kooperatifler ile kurduğu iş birliği, yerel kalkınmaya ve kentin sosyal sermayesini arttırmaya yönelik olmalıdır.

- **Belediyeler Kooperatifler Üzerinden Kendilerine Kaynak Yaratamaz:** Hem belediyeler, hem de kooperatifler yasal olarak bağış kabul edebilmektedirler. Kooperatiflerin faaliyetlerinden elde ettiği karın doğrudan belediyeye bağış olarak aktarılması, kooperatiflerin evrensel ilkelerine aykırı bir sonuç yaratır. Kooperatiflerin topluma karşı sorumluluk ve eğitim- öğretim ilkeleri gereği, elde edilen karın toplumsal ve sosyal amaçlarla kullanılması gerekmektedir.

- **Kooperatifler İçin Harcanan Para Bir Batık Maliyet Değil, Uzun Dönemli Yatırımdır:** Kooperatifler, uzun dönemde kurulu oldukları kent veya bölgelerdeki sosyal sermayenin gelişimine pozitif katkıda bulunmaktadır. Bu nedenle, belediyelerin kooperatifler için kullandığı kaynaklar, kısa vadede herhangi bir getiri sağlamasa da uzun vadede kentin ve bölgenin toplumsal ve ekonomik gelişimine önemli katkılar sağlayacaktır.

Türkiye'de son yıllarda klasik tarım ve konut kooperatifçiliğinin dışında sosyal hizmetler alanında kooperatifleşme hız kazanmaya başlamıştır. Söz konusu sosyal kooperatifleşmenin yayılmaya başlamasının altında internet teknolojisinin sağladığı bilgiye çabuk erişim olgusu yatmaktadır. Özellikle Batı Avrupa'da oldukça yaygın olan sosyal hizmet kooperatifleri, toplumsal yaşamda kentli insanın ihtiyaç duyduğu birçok hizmetin kooperatifler tarafından karşılanmasını sağlamaktadır. Literatürde olmamasına rağmen Türkiye'de yaygınlaşmaya başlayan kadın kooperatifleri, sosyal hizmet sağlayan kooperatiflerde önemli bir yer tutmaktadır.

Kadın Emegini Geliştirme Vakfı tarafından yayınlanan Kadın Kooperatifleri Kılavuzu adlı raporda Türkiye'de sosyal hizmet amaçlı kurulan kadın kooperatiflerinin belediyeler ile olan ilişkilerinde yaşanan sorunlar aşağıdaki gibi sıralanmaktadır (KEİG, 2018: 24-25);

- Belediyelerin verdiği desteğin kısmi ve yetersiz olması,

- Belediyelerin bir süre sonra kooperatifleri yük olarak görmeye başlaması ve ofis ve satış yeri desteği gibi desteklerini sona erdirmesi,
- Belediye yönetimlerinin değişmesi sonucu yeni yönetimin kooperatife desteği kesmesi,
- Kadın kooperatifinin zamanla başarılı olması halinde belediyelerin başarıyı kendilerine mal etmek istemesi ve kooperatifi kendisine rakip olarak görmeye başlaması,
- Belediyelerin kadın kooperatiflerini başlangıçta kendisine prestij ve siyasi görünürlük sağladığı için desteklemesi; zaman içinde görünürlüğün azalmasıyla desteği kesmesi,
- Belediyelerin kooperatifleri toplumda sosyal dönüşümü sağlayacak etkili bir örgütlenme modeli olarak görmek yerine, yardım edilmesi gereken bir sivil toplum kuruluşu olarak görmesi ve bu nedenle daha çok koruyucu bir davranış sergilemesi,
- Yerel siyasetçilerin kooperatifleri iyi bir siyasal pazarlama aracı olarak görmeleri.

Yukarıda Türkiye'de kadın kooperatiflerinin belediyeler ile kurdukları ilişkilerde yaşadığı sorunlar, cinsiyet ayrımı yapılmadan diğer farklı kooperatif yapılanmalarında da pekala yaşanmaktadır. Yine yukarıda da belirtildiği gibi, yerel kalkınma odaklı kooperatif-belediye ilişkilerinde yatay bir ilişki kurmaları son derece önemlidir. Çünkü, söz konusu ilişkinin bir süre sonra siyasi patronaj ilişkisine dönme ve doğru zeminden ayrılma riski oldukça yüksektir. Bütün bu tehdit ve risklere karşın Türkiye'de yerel kalkınma amacına yönelik olarak ortaya çıkmış başarılı belediye- kooperatif etkileşim örnekleri mevcuttur.

2.2. Belediye-Kooperatif İşbirliğinin Türkiye'deki Mevcut Durumu ve Örnek Modeller

Günümüzde yerel kalkınma amaçlı belediye-kooperatif iş birliklerinin gıda ve tarım sektörü ağırlıklı olduğu gözlenmektedir. Son dönemlerde, özellikle Covid 19 pandemi dönemi sonrasında, küresel düzeyde ortaya çıkan gıda tedarik sorunu, gıda fiyatlarında ortaya çıkan yüksek enflasyon, 2022 başında başlayan Ukrayna- Rusya savaşı sonrası tahıl ürünlerindeki tedarik zincirinin aksaması, küresel düzeyde gıdanın stratejik önemini bir kere daha hatırlatmıştır. Son yıllarda Türkiye'de tarım sektörünün içinde düştüğü krizden çıkış için sorgulanan en önemli alternatif, tarımda kooperatifleşmenin yaygınlaşmasıdır.

Çok sayıda alternatif kooperatifleşme deneyiminin filizlenmeye başladığı son dönemlerde kırsal ve tarımsal gelişmeye yönelik olarak çok sayıda il ve ilçe belediyesinin bu sürece aktif olarak katıldığı gözlenmektedir. Türkiye'de kır, tarım ve köylülük üzerine yapılan ampirik ve teorik birçok çalışmada; hükümetler ve tarım bakanlıkları, küçük üreticiler, büyük çiftlikler, çeşitli kooperatif ve işletmeler, tüccar ve büyük şirketler tarımın temel aktörleri olarak ele alınmıştır. Oysa son yıllarda gıda üretimi ve tedariki alanında alternatif bir çözüm arayışı içinde olan ilçe ve büyükşehir belediyeleri ve bu

belediyelerle birlikte çalışan üretici kooperatiflerinin tarımın önemli birer aktörü haline gelmeye başladığı gözlenmektedir (Yıldırım, 2019: 29-30).

Son yıllarda tarım sektöründe küçük üreticiyi destekleme noktasında İzmir Büyükşehir Belediyesi ve Tunceli Ovacık Belediyesi'nin yürüttüğü kooperatifleşme ve mevcut kooperatifleri destekleme politikaları akla gelen önemli ve etki yaratan örneklerdir. Bunların dışında İzmir'de bazı ilçe belediyelerinin mevcut kooperatiflere yönelik yaptığı destekler, Çanakkale Belediyesi, İstanbul ve Ankara Büyükşehir Belediyeleri'nin küçük üreticilere ve kooperatiflere yönelik uyguladığı bazı destekler, Türkiye'de yerel kalkınma bağlamında kooperatif- belediye ilişkilerinin çeşitlenmeye ve zenginleşmeye başladığının önemli bir göstergesi olmuştur.

İzmir Büyükşehir Belediyesi, yerel düzeyde küçük üreticiler, kooperatifler, kentte yaşayan tüketiciler ve belediye arasında eşitlikçi bir bütünleşme modeli oluşturmak için çalışmaktadır. İzmir Modeli olarak da adlandırılan bu model ile, aile emeğine dayalı tarımsal üretimde bulunan küçük üreticilerin güçlendirilerek elde edilen ürünlerin kooperatifler yoluyla tüketiciye en uygun fiyatlarla ulaştırılması hedeflenmektedir. Modelin temel dayanaklarını ise "sosyal belediyecilik" ve "yerelden kalkınma" ilkeleri oluşturmaktadır (Yıldırım, 2017: 60).

İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin kırsal kalkınma projelerini uygulamaya geçirmesi sürecinde örgütlü tarım üreticisi olarak kooperatifler büyük öneme sahip paydaşlar olarak rol oynamıştır. 2007'den itibaren İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin gereksinim duyduğu tarımsal ürünleri kooperatiflerle anlaşmalı olarak temin etmeye başlayarak izlediği politika sonucunda üretici kooperatifleri ortağı sayısında %161, kooperatiflerin çalışan sayısında %616 artış görülmüştür. Kooperatiflerin toplam ürün yelpazesindeki artış %258 olurken toplam satış hasılatları artışı %658 olmuştur (Esen, 2018: 198).

İBB'nin yerel kalkınma ekseninde belediye- kooperatif ilişkileri bağlamındaki en önemli başarılı örneği Tire Süt Kooperatifidir. Tire Süt Kooperatifi, İzmir'de yerel yönetim, kooperatif, küçük üretici ve tüketici arasında iş birliği içinde ve karşılıklı güvene dayalı bir deneyimin modelini temsil etmektedir (Yıldırım, 2017: 61). Tire Süt Kooperatifinin temelleri 1967 yılında Tireli 5 çiftçinin öncülüğünde atılmıştır. İzmir Büyükşehir Belediyesi ile Tire Süt Kooperatifinin yolları 2007 yılında kesişmiştir. 2007 yılına kadar 550 ortağı olan orta ölçekli bir süt kooperatifi olan Tire Süt Kooperatifi, 2007 yılında İzmir Büyükşehir Belediyesi ile "Okul Sütü Projesi"ni hayata geçirmesinden sonra hızla büyümeye başlamıştır. İzmir Büyükşehir Belediyesi ise, kooperatifler aracılığı ile yerel kalkınma girişimlerine yine anılan proje ile başlamıştır.

İzmir Büyükşehir Belediyesi, Okul Sütü Projesi ile Tire Süt Kooperatifi'nden 2006- 2012 yılları arasında toplamda 33 Milyon TL'lik süt alımı gerçekleştirmiştir. 2012 yılında Okul Sütü Projesi'nin sona ermesinden sonra 2012- 2017 yılları arasında çocuk başına yılda 4 litre olmak üzere toplamda 9.8 milyon litre süt alımı yapılmıştır. Süt Kuzusu projesi halen devam etmektedir (Uysal, 2018: 128). 2019 yılı Ekim ayından itibaren İstanbul Büyükşehir Belediyesi Halk Süt uygulamasını başlatmıştır. Yoksul kesimlere bedelsiz süt

dağıtımını amacını taşıyan Halk Süt projesi, sütü Tire Süt Kooperatifi'nden temin etmeye başlamıştır.

İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin destek verdiği tek kooperatif Tire Süt Kooperatifi değildir. Bayındır Çiçekçilik Kooperatifi, Ödemiş İğdeli tarımsal Kalkınma Kooperatifi, Ödemiş Gereli Tarımsal Kalkınma Kooperatifi, Seferihisar Bademli Tarımsal Kalkınma Kooperatifi, İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin gerek ürün alımı gerekse de farklı şekillerde desteklediği kooperatiflerden bazılarıdır. İBB'nin 2016 yılı faaliyet raporunda 2004 ile 2015 yılları arasında yerel kalkınma amacıyla kooperatiflere 442 milyon TL doğrudan veya dolaylı yollarla kaynak aktarılmıştır. Bu tutar, Türkiye'de bir belediyenin yerel kalkınma amacıyla yapılan en büyük kaynak transferidir (İzmir B.B. Faaliyet Raporu, 2016).

Yukarıda sayılan nispeten daha küçük ölçekli kooperatifler içinde Kavacık Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi ise ilçe belediyesi tarafından desteklenen bir başka kooperatiftir. Anılan kooperatif, Karabağlar İlçe Belediyesi tarafından desteklenmektedir. Kavacık köyünde kurulu olan kooperatif, sadece kadın ortaklardan oluşmakta ve köyde üretilen siyah üzümü işleyerek üzüm şırası haline getirmekte ve İzmir'deki zincir marketlere satışını yapmaktadır. Karabağlar Belediyesi, kooperatife daha önceden üretim amacıyla kullanılan bir imalathaneyi onarmış, üzüm sıkma makinası desteği vermiş, kooperatifin idari ofisini tefriş etmiştir. Belediye, aynı zamanda kadınlar tarafından üretilen üzüm şırasının bir kısmını satın alarak kendi ihtiyaçları için kullanmaktadır. Kavacıklı üzüm üretici kadınların kurduğu kooperatif ve belediye iş birliği sayesinde köyde üzüm fiyatları son yıllarda istikrar kazanmış, tüccarların diğer üreticilere ödediği üzüm fiyatı, kooperatifin alış fiyatının altına inmemiştir. Bu durum, mikro ölçekte de olsa belediye- kooperatif iş birliği sayesinde tarımsal ürünlerin uygun bir fiyat düzeyinde istikrar kazanabileceğini göstermektedir.

Son yıllarda ülkemizde kooperatifçiliğe artan ilginin bir sonucu olarak kadın kooperatiflerinin sayıca arttığı gözlenmektedir. Kadın kooperatiflerinin ülkenin genelinde yaygınlaşması, özellikle istihdam piyasasının dışında kalan kadınların ekonomik değer üretebilmelerinin önündeki engelleri kaldırması bakımından oldukça önemlidir. Ancak kadınların kurduğu kooperatiflerin yönetim, finansman, işletme bilgisi, pazarlama gibi alanlardaki yetersizlikleri nedeniyle başarılı olmaları son derece zordur. Belediyeler, kadın kooperatiflerinin bu zaafiyetlerini gidermek için ürünlerin satın alınması, hizmet satın alınması, kadın kooperatiflerine kooperatifçilik ve işletmecilik bilgilerini içeren eğitimler verilmesi ve lojistik destekler gibi birçok alanda yardımlarda bulunarak kadın kooperatifçiliğini desteklemeye çalışmaktadırlar.

Kadın kooperatifleri ile belediyelerin kurduğu ilişkiler incelendiğinde, belediyelerin kadın kooperatiflerine verdikleri desteklerin ilk kuruluş yatırımından ürün satın almaya kadar geniş bir yelpazede olduğu görülmektedir. İzmir Karşıyakalı Kadın Üretim ve İşletme Kooperatifi, belediye- kooperatif ilişkileri alanında iyi bir örnek olarak verilebilir. 2017 yılında kurulan Karşıyakalı Kadın Üretim ve İşletme Kooperatifi, Karşıyaka

Belediyesi tarafından desteklenmektedir. Kooperatife kayıtlı 300 kadın ortak bulunmaktadır. Kadınların çok önemli bir kısmı, daha önce herhangi bir işletme deneyimi olmayanlardan oluşmaktadır. Kooperatif, geleneksel kadın emeğine dayalı gıda ve giyim ürünleri üretmektedir. Karşıyaka Belediyesi, kendi mülkü olan bir gayrimenkül üzerinde kooperatif için bir mutfak kurmuş, kooperatifin idari ve sosyal faaliyetleri için aynı mekân içinde ayrı bir salon oluşturmuş ve kadın kooperatifinin kullanımına tahsis etmiştir. Karşıyaka Belediyesi ayrıca Bostanlı Pazarında kooperatif ortağı kadınların pazarın kurulduğu günlerde gözleme yaparak satmaları için bir Pazar yeri tahsis etmiştir. Bu desteklerin sonucu olarak kooperatif yaklaşık 5 yıldır oldukça başarılı bir şekilde faaliyetlerini devam ettirmektedir.

Türkiye'de yerel kalkınma amacıyla belediyelerin kooperatifler ile kurduğu ilişkilerin genellikle tarım sektörü üzerinden yürütüldüğu görülmektedir. Ancak tarım sektörü yerel kalkınmanın önemli bir bileşeni olmakla birlikte tek bileşeni değildir. Tarım sektörü dışında üretime ve istihdama dönük olmak üzere belediye- kooperatif iş birliği yapılabilecek birçok potansiyel alan bulunmaktadır. Bu potansiyel alanların başında kent yaşamını temel alan sosyal hizmetler gelmektedir. Belediyeler, gündelik hayatta kent içi sokak ve cadde temizliğinden, yaşlı ve kimsesizlerin bakımına kadar birçok hizmet alanında faaliyet göstermektedir. Bu hizmet alanlarında belediyeler ihale yöntemiyle hizmetin sunumunu özel firmalara (taşeron kullanma yöntemi) bırakmaktadır. Bu yöntemde hizmetin sunum standartları ve denetimi belediyeler tarafından yapılmaktadır. Bundan başka, son yıllarda belediyeler 5393 ve 5216 sayılı yasaların kendilerine verdiği yetkiyi kullanarak kendi bünyelerinde şirketler kurmaktadır. Kamu ekonomisi literatüründe Belediye İktisadi Teşekkülleri (BİT) olarak bilinen bu şirketler, sermayesi belediyeler tarafından teşekkül ettirilen şirketlerdir. BİT'ler, belediyelerin sunduğu hizmetleri tıpkı özel şirketler gibi piyasa rekabeti şartlarında ihalelere girerek almakta ve bu şekilde belediyeler kendi kendilerine hem kaynak yaratmaya hem de istihdamı arttırmaya çalışmaktadırlar. İşte tam bu noktada, belediyeler özellikle kadın ve gençlerin yoğun olarak çalıştığı kamusal hizmet alanlarında kooperatiflerden hizmet satın alarak farklı bir hizmet sunum yöntemi benimseyebilir.

Belediyelerin sosyal hizmet alanlarında kooperatiflerden hizmet satın alması, bu kooperatiflerin potansiyel ortağı olabilecek işsiz, dışlanmış, kimsesiz, engelli, şiddet gören kadın gibi toplumun dezavantajlı kesimlerinin ekonomik yaşamda güçlenmesini sağlayacaktır. Yaşlı bakım hizmetleri, çocuk ve bebek bakımı, hasta bakımı gibi özellikle kadınların etkin olduğu hizmet alanlarında kadın ağırlıklı olarak kurulacak kooperatiflerden belediyelerin hizmet satın alması dezavantajlı kadınların ekonomik ve sosyal yönlerden güçlenmesini sağlayarak sosyal sermayenin gelişmesine ve dolayısıyla da yerel kalkınmaya ciddi destek verecektir.

Eğitim ve sağlık, belediyeler ile kooperatiflerin iş birliği yapabilecekleri en uygun alanlardan ikisidir. Belediyelerin ihtiyaç duyduğu eğitim hizmetlerini nitelikli fakat işsiz gençlerin kurduğu kooperatiflerden sağlaması eğitimli ve fakat işsiz gençlerin hayata tutunabilmelerini kolaylaştıracaktır. Aynı şekilde, sağlık alanında belediyelerin ihtiyaç

duyduğu ve sunmak zorunda olduğu hizmetleri sağlık alanında eğitim almış fakat çeşitli nedenlerle iş bulamamış gençlerin kurduğu kooperatiflerden sağlanması durumunda harcanan kamu kaynağının etkili kullanıldığını iddia etmek mümkün olabilecektir.

Sonuç olarak, kooperatifler her kapıyı açan mucizevi bir maymuncuk işlevi görmeyebilir. Ancak, kooperatifçilik modern çağda yaşanan krizler ve yığın işsizliğe çare olabilecek en adil, en eşitlikçi toplumsal ihtiyaçları giderme yöntemlerinden biridir. Kooperatifçiliğe bu gözle bakıldığında belediyelerin yerel kalkınma için kooperatifleri birer mal ve hizmet üretim ortağı olarak görmesi son derece uygun bir kamusal çözüm yöntemi olacaktır.

2.3. Üretim ve Tüketim Kooperatiflerinin Birbirine Entegrasyonu ve Belediyelerin Rolü

Günümüzde belediyelerin kooperatiflerle kurduğu yerel kalkınma amaçlı iş birliklerinde genellikle üretim ve özalde tarımsal amaçlı kooperatiflerin tercih edildiği gözlenmektedir. Özellikle büyükşehir belediyeleri, bünyelerinde kurulu olan kırsal kalkınma hizmet birimleri ile tarımsal üretim kooperatiflerine girdi desteği sağlayarak kooperatiflerin üretimini desteklemek, kooperatiflerin ürettiği bazı tarımsal ürünleri satın alarak tanzim satış benzeri organizasyonlarla halka ya bedelsiz ya da çok düşük bedelle dağıtarak destekleme yoluna gitmektedirler. Büyükşehir belediyelerinin sağladığı girdi desteklerine örnek olarak, bedelsiz tohum dağıtımı, belediye arazilerinin kooperatiflere yem bitkisi ekimi için bedelsiz tahsis edilmesi, süt üreticilerine veterinerlik hizmetleri ve süt soğutma tanklarının bedelsiz dağıtılmasıdır. Bu destekler, hiç şüphesiz ki, tarımsal üretimin sürdürülebilir kılınması açısından son derece değerlidir. Ancak küçük aile işletmelerinin ürettiği tarımsal ürünlerin pazarlanması noktasında büyük sermaye güçleri karşısında güçsüz olmaları nedeniyle büyükşehir belediyelerinin verdiği kısıtlı girdi desteğinin önemli bir fayda yaratmadığı açıktır.

Bu noktada büyükşehir belediyelerinin girdi temininde ve üretimde kooperatiflere verdiği desteğin, tarımsal ürünlerin pazarlanmasında kentlerdeki tüketim kooperatifleriyle iş birliği yapması, kooperatif ortağı küçük üreticilere daha adil bir fiyat ve kentlerdeki dar gelirli insanlar için de daha düşük gıda temininin önünü açacaktır. Yıldırım'a göre (2019:73) üretici ve tüketici kooperatiflerinin birbirine entegre olması gıda piyasalarında önemli bir dönüşüm anlamına gelmektedir. Bu dönüşümün yönünü belirleyebilmenin birinci şartı, küçük üreticilerle marketler, bankalar, tüccarlar ve tarım şirketleri arasındaki eşitsiz bağımlılık ilişkisinin kırılmasıdır.

Polat'a göre (2019), belediyelerin üretim ve tüketim kooperatiflerini bir araya getirmesi, hem üretici- tüketici iş birliğine önemli bir katkı sağlayacak, hem de kitlesel tüketim kooperatifçiliğinin yeniden başlamasına ön ayak olacaktır. Üretim ve tüketim kooperatiflerinin entegrasyonu, gıda piyasalarındaki rekabet eksikliği nedeniyle ortaya çıkan yüksek fiyat sorununu da ortadan kaldıracak potansiyel etkiye sahiptir. Yine belediyelerin gıda piyasalarında üretim ve tüketim kooperatiflerinin entegrasyonu için ön ayak olması, sürdürülebilir kalkınma hedeflerinden ortaklıklar kurma hedefinin de gerçekleştirilmesine neden olacaktır. Avrupa Yeşil Mutabakatının sekiz ana unsurundan biri

olan tarladan sofraya en kısa yol hedefi de üretim ve tüketim kooperatiflerinin birbirine entegre edilmesiyle sağlanabilecektir.

Son zamanlarda Türkiye’de başını İzmir, Ankara, İstanbul ve Çanakkale gibi belediyelerin çektiği kooperatif marketi girişimleri, eski dönemlerde uygulanan tanzim satış deneyimlerine benzerlik göstermektedir. Bu illerde “Halkın Bakkalı” markasıyla belediyeler, gerek kendi bölgesindeki üretim kooperatiflerinden, gerekse de farklı bölgelerdeki üretim kooperatiflerinden temin edilen gıda ürünlerini halka arz etmeye başlamışlardır. Fakat, bir tür gıda marketi uygulaması olan bu girişimlerde arz edilen ürünler kitlesel ve ucuz tüketim için değil, daha çok gıda güvenliğini önceleyen orta ve üst gelir grubundaki tüketicilere yönelik ürün temini hedeflenmektedir. Oysa, geçmişte İzmir Belediyesi tarafından tecrübe edilen TANSAS uygulamasında, kitlesel ve ucuz tüketim öncelikliydi. İzmir Belediyesi’nin TANSAS deneyimi, 1998 yılında zincir marketlere karşı rekabet avantajını yitirdiği için başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Polat’a göre (2019), belediyelerin tüketicileri korumak için giriştiği tanzim satış uygulamaları önceden beri başarılı olmamıştır. Belediyelerin üreticiden alınan ürünleri doğrudan kendisinin satışa sunması veya “market” adı altında belediyeye ait bir şirkete yaptırması, tanzim satışın başka bir ad altında farklı bir uygulamasıdır. Mülayim’e göre (2006) bütün dünyada tüketicileri tüketim kooperatifleri kurmaya iten temel neden, üretici ile tüketici arasında aracı olarak nitelendirilen kişilerin varlığıdır. Tüketicinin kendisi için en uygun ürünü en uygun fiyata elde edebileceği alternatif, ancak üretim ve tüketim kooperatiflerinin birbirlerine entegre edilmesiyle söz konusu olabilecektir.

Dünya Kooperatifler Birliği (ICA)’nin dünyanın en büyük 500 kooperatifi sıralamasında 376 tüketim kooperatifi bulunmaktadır ve 355 milyar dolarlık iş hacmine sahiptir (World Cooperative Monitor, 2018). Avrupa ülkelerinin hemen tamamında, Asya’da da Japonya, Güney Kore ve Singapur gibi ülkelerde tüketim kooperatifleri tüketicinin korunmasının vazgeçilmez araçları olarak piyasada tüketici lehine düzenleyici bir rol oynamaktadırlar. Tüketicilerin kurduğu tüketim kooperatifine üretici kooperatiflerinin de ortak oldukları Güney Kore’deki icoop modeli üretici- tüketici iş birliğinde oldukça önemli bir model olarak kabul edilmektedir (Polat, 2019).

Üretim ve tüketim kooperatiflerinin özellikle temel tüketim mallarının ucuz ve kaliteli temini, kentlerde yoksullukla mücadelede oldukça önemlidir. Belediyeler ise üretim ve tüketim kooperatifleri arasındaki iş birliğinin kurulmasında, yerel kamu otoritesi olarak, kritik bir öneme sahiptir. Zira yerel kalkınma hedefi, aynı zamanda o kent veya bölgedeki yoksulluğu azaltma hedefini de içermektedir. Yerel kalkınmayı ve yoksulluğu azaltmayı hedefleyen belediyeler, kentlerdeki büyük tüketici kitleleri tüketim kooperatifleri altında örgütlemeyi ve bu kooperatiflerin kırsaldaki üretim kooperatifleriyle iş birliği yapmalarını sağlayacak girişimlerde öncülük etmeli, sahip olduğu yetki ve kaynaklarla kent halkının ihtiyaç duyduğu temel malların daha ucuza ve aracısız bir şekilde temini için düzenleyici ve kolaylaştırıcı bir rol üstlenmelidir.

Sonuç

Kooperatifçilik, çok eski çağlardan beri insanoğlunun iş birliği içinde üretim yapabilme ve hayatta karşılaştıkları zorlukları aşabilmeleri adına yine insanoğlu tarafından geliştirilmiş en uygun örgütlenme biçimlerinden biridir. Kooperatifler, insanların yaşadığı en küçük birimler olan köy ve mahallelerden başlayarak ulusal ve küresel ölçekteki birçok soruna aktif çözüm üreten gönüllü ve demokratik işletmelerdir. Yerel kalkınma açısından kooperatiflerin işsizliğin önlenmesinden, ucuz ve güvenli gıdaya erişime kadar birçok alanda ciddi olumlu etkileri vardır. Bunun yanında, kooperatiflerin eğitimin, örgütlenme bilincinin ve birlikte çalışma kültürünün yaygınlaştırılması gibi sosyal sermayeyi güçlendirici yönleri de vardır. Yerelde halka en yakın ve demokratik kuruluşlar olan belediyeler, ortak ihtiyaçlarını etkin bir şekilde karşılamayı amaçlamaktadır. Halkın ortak nitelikteki ihtiyaçlarının etkin bir şekilde karşılanması, yerel kalkınma için en önemli sonuçtur. Hem kooperatifler, hem de belediyeler toplumun ortak nitelikteki ihtiyaçlarını karşılamak için farklı şekillerde örgütlenmiş kamu yararına çalışan örgütlerdir. Bu iki önemli örgütün, ortak amaç için iş birliği yapması, yerel kalkınma için son derece önemlidir.

Belediyeler, kuruluş kanunlarında yerel ekonominin geliştirilmesi için önemli görevler yüklenmiştir. Bu bağlamda belediyeler, doğrudan yatırımcı ve işveren olmasalar da yapacağı regülasyonlarla yerel kalkınma üzerinde etkili olabilirler. Covid -19 pandemi sürecinde gıda arz güvenliğinin bir toplum için ne kadar önemli olduğu ortaya çıkmıştır. Bu nedenle belediyeler, yerelde başta kooperatifler başta olmak üzere regüle edici gücünü kullanarak yerel ekonomileri geliştirecek faaliyetlere ağırlık verebilirler.

Yerel kalkınma amacıyla belediyeler ile kooperatiflerin iş birliği yapabilmesi için birtakım ilkelerin ve kuralların olması, bu birlikteliğin amacına uygun bir şekilde yürüebilmesi açısından oldukça önem arz etmektedir. Konuyla ilgilenen sosyal bilimcilere düşen görev, bu önemli iş birliği modelini etkili bir şekilde devam ettirebilmek için çağa uygun tasarım yapabilmek ve bu tasarımı uygulanabilir ilke ve kurallarla taraflara sunabilmektir.

Türkiye'de belediyeler ile kooperatifler arasında kurulmuş en başarılı ilişki modeli İzmir Büyükşehir Belediyesi (İBB) Modelidir. İzmir Büyükşehir Belediyesi modelinin sadece tarımsal ve kırsal kalkınmaya yönelik olduğunu belirtmemiz gerekir. Oysa, gelişmekte olan kooperatifçilik anlayışında kırsal ve tarımsal kalkınma kooperatifçiliğinin yanı sıra kent yaşamına odaklanan, kentin geri kalmış bölgelerinde ekonomik ihtiyaçlar için örgütlenen, kentin dezavantajlı kesimlerini kapsamına alan sosyal kooperatifçilik modelinin de artık belediyelerin politikalarına dahil edilmesi gerekmektedir.

Türkiye'de belediyelerin birer istihdam kapısı olarak algılandığı toplumsal bir gerçekliktir. Her ne kadar belediye başkanları, belediyelerin iş kapısı olmadığını, topluma hizmet etmek amacıyla kurulmuş olduklarını söyleseler de yerelde halk belediyeyi potansiyel bir istihdam alanı olarak görmektedir. Tam da bu noktada kooperatifler, belediyeler için istihdam olanakları yaratabilecek en uygun ekonomik girişimlerdir.

Özellikle eğitim, sağlık, yaşlı ve çocuk bakımı, gençlik hizmetleri, sanat ve kadın emeği gibi alanlarda kooperatifleşmeyi destekleyerek, bu kooperatiflerden hizmet ve ürün satın alarak gelir ve istihdam olanaklarının adil bir şekilde yerel halkın özellikle en yoksul kesimlerine ulaştırılması sağlanabilir.

Türkiye’de son yıllarda eşişsizliklerin artması, kadınların ekonomik yaşama katılma yönündeki baskılarının artması, tarımda küçük üreticilerin girdi maliyetlerinin artışı sonucu gelir kayıplarının yaşanmaya başlaması ve buna benzer birçok sebeple kooperatiflere ilgi artmaktadır. Belediyeler ise toplumda kooperatiflere olan ilginin artışına paralel olarak kooperatiflerle ilişkilerini arttırmaya başlamışlar, dahası belediyeler öncülüğünde yeni kooperatifler kurulmaya başlanmıştır. Fakat, belediyelerin kooperatiflere artan ilgisinin doğru bir strateji çerçevesinde ilerlemesi gerekmektedir. 2012 yılında çıkarılan 6360 sayılı yasa ile büyükşehir belediyelerinin kırsal alanlarda planlama yapma ve ekonomik faaliyetleri çeşitlendirme kapasitesi arttırılmıştır. Bunun sonucu olarak birçok büyükşehir belediyesinin kırsal alanlarda küçük üreticilere tarımsal üretimin arttırılması için çok farklı şekillerde destek sağlamaya çalıştığını gözlemlemekteyiz. Bu desteklerin bir kısmı tarımsal kalkınma kooperatifleri vasıtasıyla yapılmaktadır.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İstanbul sınırları içindeki tarımsal kalkınma kooperatiflerinden ürün satın almakta (çiğ süt ve buğday gibi) ve bu ürünleri kendi sosyal yardım politikaları çerçevesinde değerlendirmektedir. İstanbul Büyükşehir Belediyesi son dönemde “Başkent Market” adıyla sadece kooperatiflerden satın aldığı ürünleri satan bir model geliştirmiştir. Ankara Büyükşehir Belediyesi, “Halkın Bakkalı” adıyla yine İstanbul’a benzer şekilde Türkiye’nin her yerinden üretim yapan kooperatiflerin ürünlerini satan market modeli uygulamaya başlamıştır. İzmir Büyükşehir Belediyesi ise “Halkın Bakkalı” uygulamasıyla İzmir bölgesindeki kooperatiflerin ürünlerinin satıldığı bir model uygulamaktadır. Eskişehir Büyükşehir Belediyesi, il sınırları içindeki süt birliği ve kooperatiflerden günlük çiğ süt olarak düşük fiyatla tüketiciye süt satışı yapmaktadır.

Birçok belediyede geçmişte tanzim satış uygulamasına benzeyen uygulama yapılmaktadır. Ancak geçmişte belediyelerin tanzim satış deneyimlerinin başarısızlıkla sonuçlandığını yukarıda belirtmiştik. Birçok belediyenin kendi bölgesindeki tarımsal faaliyeti sürdürülebilir kılmak ve geliştirmek için kooperatiflerle iş birliği yapmaya çalışması oldukça olumlu bir gelişme olmakla birlikte, kooperatiflerle kurulan iş birliğinin çerçevesinin zayıf olması, uzun vadeli bir stratejiye dayanmaması, siyasi patronaj ilişkilerinin kooperatiflerin özerkliğine ve bağımsızlığına zarar vermesi nedeniyle hedeflenen olumlu sonuçlara ulaşılamamaktadır.

Çalışmanın sonucu özetlenecek olursa, belediyelerin günümüzde kooperatifleri yerel kalkınma amacıyla desteklemesi bir zorunluluktur. Ancak, belediyeler ile kooperatifler arasında kurulacak iş birliğinin kooperatiflerin özerk ve bağımsız yapısına zarar vermemesi gerekir. Bunun yanında söz konusu iş birliğinin kısa vadeli fayda sağlayıcı

zayıf bir yapıdan ziyade uzun vadeli, kapsayıcı, sürdürülebilir ve bölgede sosyal sermayeyi artırıcı şekilde tasarlanması gerekir.

Kaynakça

- Çetin, H. (2009). Kalkınma Sürecinde Kooperatifçiliğin Sosyal, Ekonomik ve Demokratik Etkilerine Üzerine Genel Bir Değerlendirme. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 4(2), ss: 35-50.
- Esen, O. (2018). Yerel Kalkınmanın Odağında Mali Yönetim Stratejisi. (Ed.) Ötücü,S. İzmir Modeli Çalışmaları-2. İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İzmir.
- Genç İşi Kooperatif. (2022). ABD Şehirlerinde Kooperatif- Belediye İşbirliğine İlişkin Araştırma Çalışması, <https://gencisi.sharepoint.com/GeniHalkKtphanesi/Forms> (E.T. 12.06.2022).
- ICA. (2011). Cooperative Identity, Values and Principles. <http://ica.coop>
- İzmir Büyükşehir Belediyesi Faaliyet Raporu (2016). https://www.izmir.bel.tr/YuklenenDosyalar/Dokumanlar/FaaliyetRaporu_2016.pdf (E.T. 20.09.2022).
- KEİG. (2018). Kadın Kooperatifleri Kılavuzu. Kadın Emeği ve İstihdamı Girişimi. www.keig.org
- Mülayim, Z.G. (2006). Kooperatifçilik. Ankara. Yetkin Yayınları.
- Nizam, D. (2021). Yeni Nesil Kooperatifler: Topluluk, Aidiyet ve Yer Temellilik. Oğlak Yayıncılık, İstanbul.
- Polat, H. (2019). <https://sosyalekonomi.org/sozlesmeli-uretim-ve-orgutlu-tuketimde-belediye-kooperatif-isebirligi/> (E.T. 31.05.2022).
- Sakınç, S. (2013). Yerel Kalkınma Politikalarında Yerellik ve Katılımcılık, Yerel ve Bölgesel Kalkınma, Küresel Yerel Bakış Açıları. Doç. Dr. Süleyman Yaman Koçak'a Armağan, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Manisa, ss: 25-36.
- Şener, B. Ş. (2019). <https://sosyalekonomi.org/ben-sana-mecburum-bilemezsin-turkiyede-yerel-yonetimler-ve-kooperatifler/> (E.T. 26.05.2022).
- Tutar, F. Vd. (2014). Türkiye'de Yerel Kalkınmanın Yeni Aktörü Üçüncü Sektör: Kooperatifler. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(1), ss: 501-524.
- Uysal, Y. (2018). Yerel Odaklı Kalkınma: Yerel Kalkınmaya Verilen Önem. (Ed.) Ötücü,S. İzmir Modeli Çalışmaları-3. İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İzmir.
- Worldbank and Bertelsmann Stiftung. (2004). Local Economic Development: A Primer Developing and Implementing Local Economic Development Strategies and Action Plans.

<http://sitesources.worldbank.org/INTLED/Resources/BackgroundPapersforGwens>

Presentation.

Yıldırım, U.D. (2017). Tarımda Alternatif Kamusalılığın Olanakları: Tire Süt Kooperatifi Örneği. Meltem İzmir Akdeniz Akademisi Dergisi, Sayı: 2, ss: 50-67.

Yıldırım, U.D. (2019). Belediyeler ve Kooperatifler Ekseninde Türkiye Tarımında Alternatif Kamusalılık Deneyimleri: Olanaklar ve Sınırlar. Krize Karşı Kooperatifler: Deneyimler, Tartışmalar, Alternatifler (içinde). Ed. Serkan Öngel ve Uygur Durdun Yıldırım, Nota Bene Yayınları, İstanbul.

World Cooperative Monitor. (2018). Exploring the Cooperative Economy. <https://www.ica.coop/sites/default/files/publication-files/wcm2018-web-1542524747.pdf> (E.T. 01.06.2022).

1163 sayılı Kooperatifler Kanunu

5393 sayılı Belediyeler Kanunu

